

Kaja Ptak¹

Uniwersytet Jagielloński

Rekonstrukcja pojęcia prawniczego domniemania interpretacyjnego²

1. Wstęp

Pojęcie prawniczego domniemania interpretacyjnego nie zostało dotąd wystarczająco opracowane na gruncie prawoznawstwa. Często posługuje się nim dogmatyka prawa, w szczególności prawa konstytucyjnego i ustrojowego, analizując przywoływane w orzecznictwie domniemanie konstytucyjności ustaw³ oraz domniemanie (założenie) racjonalności ustawodawcy⁴, które w poniższych rozważaniach posłużą za modelowe przykłady prawniczych domniemań interpretacyjnych⁵. Wśród domniemań prawniczych, których podstawową cechą jest brak wyraźnej normatywnej podstawy ustanawiającej dane domniemanie (co odróżnia je istotnie od domniemań prawnych, których istnienie zależy właśnie od przepisu prawnego, w którym wyrażone jest dane domniemanie) można wyróżnić właśnie tzw. prawnicze domniemania interpretacyjne. Te z kolei zdefiniować można jako niewyrażone wprost w przepisach prawa metadyrektywy

¹ Numer ORCID: 0000-0001-6992-9713. Adres e-mail: kaja.ptak@uj.edu.pl

² Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2018–2022, jako projekt badawczy w ramach programu „Diamantowy Grant”.

³ Szeroka analiza domniemania konstytucyjności ustaw (i możliwe jego ujęcia) znajduje się m.in. w następujących opracowaniach: M. Dąbrowski *Domniemanie zgodności ustaw z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, Olsztyn 2017; A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, *Domniemanie konstytucyjności ustawy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Konstytucyjny” 2017/2, s. 5–37; A. Dębowska, A. Grabowski, *Domniemanie konstytucyjności ustawy*, w: M. Florczak-Wątor, A. Grabowski (red.), *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, Kraków 2021; M. Gutowski, P. Kardas, *Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów*, „Palestra” 2016/5, s. 44–62.

⁴ Szerzej o modelu racjonalnego ustawodawcy (prawodawcy) ujmowanego jako domniemanie lub założenie w: M. Florczak-Wątor, A. Grabowski, M. Latacz, O. Pogorzelski, *Założenie racjonalnego prawodawcy*, w: M. Florczak-Wątor, A. Grabowski (red.), *Argumenty i rozumowania prawnicze...*, Kraków 2021; E. Kustra *Racjonalny ustawodawca. Analiza teoretycznoprawna*, Toruń 1980; W. Lang, *Racjonalność prawa*, w: J. Brzeziński (red.), *Odwaga filozofowania. Leszkowi Nowakowi w darze*, Poznań 2002; S. Wronkowska, *Prawodawca racjonalny jako wzór dla prawodawcy faktycznego*, w: S. Wronkowska, M. Zieliński (red.), *Szkice z teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych*, Poznań 1989; J. Wróblewski, *Model racjonalnego tworzenia prawa*, „Państwo i Prawo” 1973/11; J. Wróblewski, *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław 1985; J. Wróblewski, *Model racjonalnego tworzenia prawa – problemy sporne*, „Nowe Prawo” 1985/2.

⁵ W przedmiotowym opracowaniu za przykłady domniemań prawniczych posłużą wyłącznie domniemanie racjonalności prawodawcy i domniemanie konstytucyjności ustawy. Jako równie istotne i popularne mogłoby zostać wskazane również domniemanie języka (znaczenia) potocznego, które jednak nie będzie tu szerzej omawiane ze względu na konieczność zawężenia rozważań. Domniemanie to szczegółowej analizy doczekało się m.in. w tekście A. Grabowskiego, *Sila argumentu interpretacyjnego z prawniczego domniemania języka (znaczenia) potocznego*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2016/3, s. 357–370.

interpretacyjne pozwalające konstruować argumenty oparte na podstawowych wartościach systemu prawa, stosowane w ramach wykładni prawa w celu ustalenia zakresu dopuszczalnych i preferowanych wyników interpretacji prawniczej.

Tak określone pojęcie prawniczego domniemania interpretacyjnego odradza dyskusję dotyczącą granic wykładni prawa. Dla dalszych rozważań konieczna jednak będzie nie tylko analiza i wyznaczenie tych granic względem rezultatów zastosowania poszczególnych domniemań interpretacyjnych, ale także ponowne zastanowienie się nad prawotwórczą funkcją decyzji organów stosujących prawo. W przypadku bowiem prawniczych domniemań interpretacyjnych, jako kolejnej konstrukcji argumentacyjno-pojęciowej pojawiającej się w procesie interpretacji, a używanej przez sądy zazwyczaj w sposób intuicyjny, pojawiają się problemy, które pozwalają na sformułowanie następujących hipotez badawczych: 1) prawnicze domniemania interpretacyjne powinny być stosowane w przypadkach trudnych, tj. w przypadkach, w których w prawie pozytywnym występują luki lub nieścisłości uniemożliwiające proste zakończenie procesu interpretacji; 2) prawnicze domniemania interpretacyjne mają charakter prawotwórczy; 3) prawnicze domniemania interpretacyjne wykazują związek strukturalny z tzw. interpretacją ważeńiową, czyli taką, w której ważenie zasad prawnych daje wskazówki co do kierunku wykładni, co najłatwiej zaobserwować w przypadku prokonstytucyjnej wykładni prawa ustawowego.

2. Budowa i funkcje prawniczego domniemania interpretacyjnego

W kwestii budowy prawniczych domniemań interpretacyjnych należy najpierw zauważyć, że strukturalnie odpowiadają one domniemaniom prawnym, na co wskazuje choćby sposób ich sformułowania (wysłowienia). W budowie tych ostatnich tradycyjnie wyróżnia się: podstawę domniemania, funktor domniemania-twórczy oraz wniosek domniemania⁶. Domniemania prawne – traktowane jako szczególny przypadek norm prawnych – będą więc charakteryzować się dwuczłonowością, przy czym pierwszy człon to wskazana wcześniej podstawa domniemania, na którą składają się przesłanki: określony stan faktyczny (W) oraz brak okoliczności stanowiących dowód przeciwny ($\sim$ DP). Z kolei drugi ich człon będzie stanowił wniosek domniemania (WD), który na mocy związku normatywnego (R) między wskazanymi elementami (podstawą domniemania i wnioskiem domniemania) trzeba będzie uznać⁷. W odniesieniu do prawniczych domniemań interpretacyjnych należy zwrócić uwagę, że podstawę (a dokładnie: jedną z przesłanek) domniemania można sformułować jako stwierdzenie charakteryzowania się przez system prawa pewnym przymiotem (np. systemowością albo spójnością norm niższego rzędu z normami konstytucyjnymi) lub też jako pewne założenie (utożsamiane często z założeniem myślenia prawniczego, jak w przypadku założenia racjonalności prawodawcy). Z kolei wniosek prawniczego domniemania interpretacyjnego można zrównać z nakazem wykładni normy prawnej w pewien sposób lub preferowania określonego sposobu jej interpretacji.

Istotnym zagadnieniem jest wzruszalność (obalalność) prawniczych domniemań interpretacyjnych, którą można zestawić z zagadnieniem wzruszalności domniemań prawnych. W przypadku domniemań prawnych ich wzruszalność sprowadza się do obalenia (zanegowania) wniosku domniemania w drodze przeciwdowodu. W przypadku zaś zanegowania jednej z przesłanek domniemania, określającej stan faktyczny, w którym aktualizuje się możliwość

⁶ J. Wróblewski, *Domniemania w prawie – problematyka teoretyczna*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1973/10, s. 12.

⁷ J. Wróblewski, *Domniemania...*, s. 27.

powołania się na dane domniemanie, nie dojdzie w ogóle do stosowania tego domniemania. Sytuacja wygląda inaczej w przypadku wzruszalności prawniczych domniemań interpretacyjnych. Nie można tutaj bowiem w ogóle rozważać zanegowania ich podstawy. System prawny, który oparty byłby na założeniu nieracjonalności prawodawcy albo tworzeniu norm ustawowych bez poszanowania norm konstytucyjnych jest oczywistym absurdem. O ile więc można (przynajmniej teoretycznie) stwierdzić, że danej normy prawnej nie można zinterpretować tak, aby pozostawała ona zgodna z konstytucją czy założeniem racjonalności prawodawcy, o tyle systemowo nie można stwierdzić, że skoro danej normy nie można w taki sposób zinterpretować, to prawodawca nie cechuje się racjonalnością albo celowo wprowadza do systemu prawnego normę prawną niezgodną z konstytucją. Sytuacja ta jest o tyle odmienna od wzruszenia domniemania prawnego, że obalenie domniemania prawnego powoduje, iż mimo stwierdzenia wystąpienia okoliczności wskazanych w podstawie domniemania, nie występują okoliczności wskazane w jego wniosku, z uwagi na skuteczne przeprowadzenie przeciwdowodu. W przypadku zaś prawniczych domniemań interpretacyjnych obalenie domniemania powoduje stwierdzenie, że nie można wyprowadzić wniosku domniemania w danym kształcie, gdyż z uwagi na wskazane jako „przeciwdowód” okoliczności, wniosek taki nie dałby się pogodzić z podstawą domniemania. Innymi słowy, w przypadku domniemań prawnych, może być tak, że jednocześnie wystąpiły okoliczności wskazane w przesłance domniemania obejmującej stan faktyczny założony w domniemaniu i we wniosku (utrzymanie domniemania) lub że wystąpiły okoliczności wskazane w przesłance domniemania obejmującej stan faktyczny założony w domniemaniu i przeciwne okoliczności do tych wskazanych we wniosku (obalenie domniemania); w przypadku prawniczych domniemań interpretacyjnych może być tak, że jednocześnie wystąpiły okoliczności wskazane w podstawie domniemania i we wniosku (dany efekt wykładni przechodzi pozytywnie test zgodności z danym domniemaniem interpretacyjnym), ale nie może być tak, że wystąpiły okoliczności wskazane w podstawie domniemania (opisany w nim stan faktyczny) i „przeciwne okoliczności” do tych wskazanych we wniosku, bo przeprowadzenie „przeciwdowodu” odnosi ten skutek, że taki wniosek uznany zostanie za niedopuszczalny.

Równie istotnym zagadnieniem będzie rozumienie pojęcia funktora domniemania-twórczego między podstawą domniemania a jego wnioskiem. W przypadku domniemań prawnych zwrot „domniemuje się” należało utożsamiać z „przyjmowaniem” bądź „uznaniem (za udowodnione)”⁸, w sytuacji, gdy dany fakt (okoliczność) nie został wykazany w zwykłe przyjmowanym standardzie dowodowym i z tego powodu nie mógł być określony jako udowodniony, a przez to uznany w toku postępowania za pewny. Jednocześnie, oznaczało to również możliwość podważenia (wzruszenia) twierdzenia stanowiącego wniosek domniemania, jako nieugruntowanego dowodowo. W przypadku prawniczych domniemań interpretacyjnych, jeśli w ogóle mówić o domniemywaniu czegoś, to jedynie w drugim ze wskazanych kontekstów, tj. jako o uznawaniu za możliwe wzruszenie twierdzenia stanowiącego wniosek domniemania, który to wniosek należy rozumieć jako wynik interpretacji danej normy prawnej, oceniany w kontekście jego zgodności z założeniem o racjonalności prawodawcy lub konstytucyjności ustaw (czy też podstawą innego prawniczego domniemania interpretacyjnego).

Fakt systemowej niemożności zanegowania podstawy prawniczego domniemania interpretacyjnego rodzi pytanie natury praktycznej: co powinien zrobić interpretator

⁸ J. Wróblewski, *Domniemania...*, s. 29; J. Nowacki, *Domniemania prawne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 1976, s. 22; J. Dąbrowa, *Znaczenie domniemań prawnych w polskim procesie cywilnym*, Warszawa-Wrocław 1962, s. 19.

w sytuacji, gdy wszystkie potencjalnie możliwe wyniki interpretacji okazałyby się niekonstytucyjne czy też nieracjonalne (niespełniające założenia racjonalności prawodawcy), czyli jaką decyzję interpretacyjną podjąć w sytuacji (choćby czysto hipotetycznej), gdzie nie zostanie potwierdzona podstawa domniemania? Problem ten jest niejako odwróceniem pytania o podważalność (wzruszalność) domniemań i sprowadza się do wątpliwości, czy możliwe jest funkcjonowanie w systemie prawa norm niespełniających standardów wyznaczonych tymi domniemaniami choćby w sposób dorozumiany (tj. jeśli ich zgodność z danym domniemaniem nie była badana i nie stanowiła sposobu rekonstrukcji danej normy).

Wątpliwość ta zdaje się być jednak nieporozumieniem, które wynika z niedostrzeżenia specyfiki prawniczych domniemań interpretacyjnych. Specyfika ta sprowadza się właśnie do ich interpretacyjnego charakteru i posługiwania się tymi domniemaniami dopiero na etapie stosowania prawa i to w sytuacji szczególnych trudności interpretacyjnych. Skoro zaś odwołują się one do podstawowych założeń systemu prawnego to dopiero wcześniejsze przywołanie w toku procesu wykładniczego argumentów, stanowiących reguły o charakterze bardziej szczegółowym (które nie umożliwiły jednoznacznej rekonstrukcji danej normy), uzasadnia sięganie do tej konstrukcji. Jeśli więc zgodność danej normy z założeniami stanowiącymi podstawę prawniczego domniemania interpretacyjnego nie była badana, bo daną normę uzasadniały inne (szczegółowe) dyrektywy interpretacyjne (a mające swoją podstawę, czy to w założeniu racjonalności prawodawcy, czy to w założeniu o konstytucyjności danej normy), to nie oznacza to, aby w systemie funkcjonowały normy niezgodne z tymi domniemaniami. W pewnych sytuacjach po prostu konstytucyjność czy racjonalność danej regulacji nie budzi wątpliwości, co przecież nie osłabia ich konstytucyjnego czy racjonalnego charakteru.

Warto w tym miejscu jeszcze raz odwołać się do budowy domniemań prawnych i przenieść rozważania dotyczące zanegowania odpowiednio podstawy i wniosku domniemania na grunt rozważań dotyczących prawniczych domniemań interpretacyjnych. W przypadku zanegowania przesłanki domniemania prawnego dotyczącej wystąpienia określonego stanu faktycznego w toku postępowania dowodowego nie mieliśmy w ogóle do czynienia ze stosowaniem domniemania prawnego. Zastosowanie znajdowały ogólne reguły dowodowe. Natomiast zanegowanie wniosku domniemania, w drodze przeciwdowodu (a więc dowodu o treści (temacie) przeciwnej do treści wniosku domniemania) skutkowało obaleniem domniemania. W przypadku prawniczych domniemań interpretacyjnych nie ma możliwości zanegowania tej przesłanki domniemania (i stwierdzenia np. systemowej zasady nieracjonalności ustawodawcy). Możliwe jest jedynie stwierdzenie niespełniania przez daną interpretację pewnej normy prawnej standardów wyznaczonych przez prawnicze domniemanie interpretacyjne. W ujęciu funkcjonalnym, prawnicze domniemanie interpretacyjne będzie więc przede wszystkim wyznaczało w pierwszej kolejności dopuszczalne wyniki interpretacji danej regulacji prawnej, a ponadto również preferowane wyniki tejże interpretacji.

3. Stosowanie prawniczych domniemań interpretacyjnych przez sądy. Funkcje argumentacyjne prawniczych domniemań interpretacyjnych

Analiza procesu odwoływania się do pojęcia prawniczych domniemań interpretacyjnych w literaturze i orzecznictwie, rekonstrukcja cech tej dyrektywy rozumowania prawniczego i ustalenie sposobu działania poszczególnych domniemań prawniczych prowadzi

do postawienia następujących pytań szczegółowych: 1) na jakim etapie stosowania prawa prawnicze domniemanie interpretacyjne odgrywają najistotniejszą rolę; 2) jaki jest ich status metodologiczny, uwzględniający dostępne klasyfikacje i podziały rozumowań prawniczych, właściwych dla polskiego systemu prawa i kultury prawnej; 3) jak zmieniłby się sposób funkcjonowania systemu prawa, gdyby nie posiadał on tych narzędzi; 4) w jaki sposób są one wykorzystywane w procesie interpretacji prawa.

Teza badawcza stawiana w tym miejscu sprowadza się do twierdzenia, że do prawniczych domniemań interpretacyjnych organy stosujące prawo powinny odwoływać się wprost przede wszystkim w przypadkach trudnych, w których nie da się dokończyć procesu interpretacji bez uwzględnienia podstawowych wartości systemu prawnego, niewyrażonych wprost w tym systemie. Prawnice domniemanie interpretacyjne będą strukturalnie związane z wykładnią ważeńiową, jako że pozwalają one tak na dokonanie wykładni dopuszczalnej, jak i wybór wykładni preferowanej. Powyższe twierdzenia wynikają zaś z założenia, że prawnicze domniemanie interpretacyjne podają interpretatorowi wskazówki interpretacyjne, które mają być wykorzystywane niejako uprzednio wobec każdego innego sposobu rozumienia tekstu prawnego i mają być aktywowane w momencie, w którym istniejące luki czy wieloznaczności muszą zostać odczytane przez interpretatora w konkretny sposób. Innymi słowy, interpretator, który w procesie wykładni napotyka na problem ze zdekodowaniem treści danej normy, który to problem zależny jest od przedmiotu danego domniemanie interpretacyjnego (np. racjonalności prawodawcy), powinien w pierwszej kolejności odwołać się do założeń leżących u podstaw tego domniemanie, wyznaczając wynik wykładni spełniający to założenie, a w dalszej kolejności – spełniający je najpełniej. W tym ujęciu są one elementem służącym do opisu rzeczywistości, ale także – w pewnym sensie – upraszczającym obraz tej rzeczywistości w opisie stworzonym po to, aby ustalić skutki prawne właściwe dla danego procesu interpretacyjnego.

W przypadku domniemanie konstytucyjności ustaw (zgodności ustaw z konstytucją) powoływanie się na to domniemanie interpretacyjne może mieć dwojaki charakter. Po pierwsze, może ono wynikać po prostu z badania konstytucyjności ustawy w odpowiedniej procedurze przewidzianej Konstytucją RP⁹. W tym przypadku domniemanie to jest głównym zagadnieniem postępowania i (tak jak w przypadku prawnego domniemanie pochodzenia dziecka) jest ono przedmiotem tego postępowania, podlegającym badaniu. Po drugie, może ono stanowić argument wspierający dany wynik interpretacji przyjętej przez sąd. Nawet jeśli nie dopuszczamy w polskim systemie prawa możliwości dokonywania przez sądy tzw. rozproszonej kontroli konstytucyjności, nic nie stoi na przeszkodzie, aby interpretacyjne domniemanie zgodności ustaw z konstytucją powoływać w toku wykładni nie w celu zbadania jego ewentualnego niespełnienia, ale jako spełnione, a przez to wpływające na treść interpretowanej normy prawnej. Jednocześnie, ze względnego zakazu badania konstytucyjności ustawy i konieczności przyjęcia przez sądy powszechne zgodności norm ustawowych z normami konstytucyjnymi nie wynika zakaz dokonywania wyboru z potencjalnie możliwych wyników interpretacji tych, które spełniają to założenie lub spełniają je w większym stopniu. Wręcz przeciwnie – funkcjonowanie w systemie prawa domniemanie konstytucyjności ustaw (choć niebadane bezpośrednio przez sądy powszechne) nakazuje zawsze wybór wyłącznie dopuszczalnych (z punktu widzenia norm konstytucyjnych) wyników wykładni, a spośród nich – tych przejawiających zgodność z normami konstytucyjnymi w najszerszym zakresie (wykładnia prokonstytucyjna).

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Rozważania te odnoszą się także do pozostałych prawniczych domniemań interpretacyjnych. Tak samo bowiem w przypadku domniemania racjonalności ustawodawcy – o ile jest ono niepodważalne w zakresie modelu – wzorca racjonalnego prawodawcy, stanowiącego jego podstawę, o tyle można wzruszyć (obalić), tj. zanegować dopuszczalność pewnej wykładni (w rozumieniu apragmatycznym) normy prawnej. Zabieg ten ma doprowadzić do ustalenia tych interpretacji normy prawnej, które pozwalają na uznanie, że standard wynikający z modelu racjonalnego prawodawcy został zachowany (czy też został zrealizowany najpełniej). Odwołanie się do prawniczego domniemania interpretacyjnego będzie więc zawsze wynikać z konieczności rozwiązania problemów dotyczących treści normy prawnej na etapie stosowania prawa, bez konieczności zmiany brzmienia danego przepisu na poziomie stanowienia prawa.

4. Wpływ prawniczych domniemań interpretacyjnych na proces legislacyjny

Nawet jeśli nie akceptujemy powyżej bronionej tezy o roli prawniczych domniemań interpretacyjnych w procesie wykładni prawa, to sam ich wpływ na jego wynik jest oczywisty. Dokładna analiza tego zagadnienia pozwala wyprowadzić także istotne wnioski co do wpływu funkcjonowania w systemie prawa prawniczych domniemań interpretacyjnych na przebieg procesu legislacyjnego.

Istnienie prawniczych domniemań interpretacyjnych i – podzielane również przez ustawodawcę – przekonanie o ich prawidłowym stosowaniu przez organy stosujące prawo, w szczególności w toku argumentacji wspierającej przyjętą wykładnię danej normy prawnej, wymusza na ustawodawcy uwzględnienie tak ukształtowanego procesu wykładniczego podczas prac legislacyjnych. Skoro bowiem ustawodawca wie, w jaki sposób (przy pomocy jakich narzędzi) organy stosujące prawo będą odczytywać ustanowione przez niego przepisy prawa, to może on dokładniej przewidzieć, jakie efekty wykładni organy te otrzymają. To z kolei pozwala mu na formułowanie tych przepisów i podejmowanie czynności, które pozwolą mu w szerszym zakresie skutecznie odzwierciedlać jego wolę.

W przypadku domniemania konstytucyjności ustaw (zgodności ustaw z konstytucją) ustawodawca – świadomy funkcjonowania tego prawniczego domniemania interpretacyjnego – ustanawiając normy prawne, formułuje ich treść tak, aby w przypadku ich następcej weryfikacji na podstawie poszczególnych prawniczych domniemań interpretacyjnych, była ona zgodna z tym domniemaniem. Postępuje tak nie tylko z uwagi na obowiązującą (również jego) normę rekonstruowaną z art. 87 Konstytucji RP, ale także ze względu na chęć umożliwienia przyszłemu interpretatorowi jak najpełniejszego odzwierciedlenia woli prawodawcy, sprowadzającej się po pierwsze do pozostawania w zgodzie z normami konstytucyjnymi i zapewnianiu im najszerszej ochrony również na gruncie ustaw szczegółowych, po drugie – do budowania przekonania o takiej treści systemu prawa.

Podobnie w przypadku domniemania racjonalności prawodawcy, ustawodawca nie tylko przestrzega zasad racjonalnego tworzenia prawa i dba o racjonalność samego wyniku procesu prawotwórczego, w czym miałyby się urzeczywistnić również jego racjonalność, ale również formułuje normy prawne w taki sposób, aby interpretator przypisujący ustawodawcy tę racjonalność, mógł odczytać (zinterpretować) normę prawną w taki sposób, jakiego chciał prawodawca. Efektem osiągniętym przy okazji takiego działania będzie wzmocnienie przekonania o jakości stanowionego prawa.

5. Prawnicze domniemania interpretacyjne a domniemania prawne

Dotychczasowa analiza domniemań prawnych i prawniczych domniemań interpretacyjnych czyni bardzo ciekawą poznawczo i wysoce prawdopodobną tezę, że obie konstrukcje odpowiadają sobie strukturalnie. Chodzi tutaj przede wszystkim o kwestie poruszane we wcześniejszej części niniejszego opracowania, dotyczące struktury domniemań prawnych i prawniczych domniemań interpretacyjnych. Główna różnica między tymi instytucjami miałaby zaś sprowadzać się do tego, że tak jak domniemania prawne wskazywały początek (temat) przeprowadzanego dowodu i sposób interpretacji danego wycinka rzeczywistości, tak prawnicze domniemania interpretacyjne wskazują początek (punkt wyjścia) dla dokonania argumentacji wspierającej daną interpretację normy prawnej. Z tego wynika, że stosowanie domniemań prawnych dotyczy sfery prawdy procesowej (formalnej), a odwoływanie się do prawniczych domniemań interpretacyjnych będzie oddziaływało na sferę poprawności rozumowania prawniczego.

Odwołanie się do instytucji domniemania prawnego może być uzasadniane w różny sposób. Zawsze jednak będzie ono związane ze sferą dowodową postępowania. Jednym z możliwych podejść w zakresie funkcji domniemań prawnych spełnianych w toku postępowania dowodowego jest uznanie ich za tzw. substraty dowodzenia. Oznacza to, że na podstawie tej właśnie instytucji będą ustalane w toku postępowania fakty sprawy. Jeśli zaś uznać, że ustalanie faktów w toku postępowania jest swoistą interpretacją otaczającej nas rzeczywistości, to domniemania prawne będą narzędziem umożliwiającym tę interpretację w specyficznej sytuacji faktycznej – tj. w przypadku takiego skomplikowania danego wycinka rzeczywistości, który – przewidziany przez ustawodawcę – został objęty nakazem zinterpretowania go w dany sposób, który będzie skuteczny procesowo aż do momentu, w którym strona przeciwna – przekonana o nieprawdziwości takiego twierdzenia – skutecznie udowodni okoliczność przeciwną.

W przypadku prawniczych domniemań interpretacyjnych mamy do czynienia z podobnym zabiegiem intelektualnym, interpretującym jednak nie rzeczywistość, ale normy prawne. Wykładnia prawa w toku procesu interpretacyjnego będzie więc tu odpowiadała ocenie dowodów w toku postępowania dowodowego. W tym właśnie miejscu uwypuklił się również charakter i cel funktora domniemania-twórczego, tzn. sens określenia „domniemywać”, przy pomocy którego rekonstruowane są tak normy ustanawiające domniemania prawne, jak i domniemania prawnicze (w tym prawnicze domniemania interpretacyjne). Domniemywanie to oznacza nie tyle pewną podważalność (wzruszalność) czy tymczasowość ustaleń poczynionych na podstawie takiego domniemania¹⁰ (które również cechują większość domniemań), ale pewien proces myślowy, który – choć odmienny od procesu dowodzenia lub argumentowania – uznajemy za równoprawny odpowiednio w procesie dowodzenia czy interpretacji. Użycie domniemań prawnych czy odwołanie się do (interpretacyjnych) domniemań prawniczych oznacza uzupełnienie pewnej luki poznawczej, która uniemożliwiałaby właściwe rozpoznanie tej rzeczywistości.

Spójrzmy na przykład tzw. domniemania żywego urodzenia dziecka oraz interpretacyjnego domniemania racjonalności prawodawcy. W tym pierwszym przypadku domniemywana okoliczność, to urodzenie się dziecka żywego, a przyjęcie takiego faktu za ustalony tłumaczy się w literaturze albo koniecznością zapewnienia ochrony słabszej

¹⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Znaczenie terminu „domniemanie prawne” w języku prawnym i prawniczym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974/1, s. 106 i n.

stronie procesu¹¹, albo niemożnością udowodnienia tego faktu i jedynie możliwością przeprowadzenia dowodu przeciwnego¹², albo też koniecznością zapewnienia sprawności postępowania i przyspieszenia jego przebiegu¹³. W przypadku interpretacyjnego domniemania racjonalności prawodawcy, domniemywany jest status prawodawcy i jego zbiór cech. Wspólnego uzasadnienia obu tych instytucji można zaś doszukiwać się w tym, że obie one mają za zadanie przełamać w toku postępowania (dowodowego lub interpretacyjnego) niemożność poczynienia innych ustaleń i zawężenia odpowiednio: możliwych wersji zdarzeń (zbioru faktów) lub możliwych wersji interpretacji.

6. Prawnicze domniemania interpretacyjne a fikcje prawne

Analiza związku pomiędzy domniemaniami prawnymi a fikcjami prawnymi pozwala twierdzić – z uwagi na podobieństwo strukturalne domniemań prawnych i prawniczych – że w znacznym stopniu ustalenia te znajdują zastosowanie również w stosunku do związku prawniczych domniemań interpretacyjnych z fikcjami prawnymi. Na gruncie prawa procesowego (co ma znaczenie przy zestawieniu fikcji prawnych z domniemaniami prawnymi), pojęcie fikcji może zasadniczo występować w dwóch znaczeniach: po pierwsze, może oznaczać przyjęcie jakiegoś twierdzenia za prawdziwe, mimo że jest ono fałszywe; po drugie – przyjęcie danej okoliczności (za udowodnioną) bez przeprowadzania postępowania dowodowego w tym zakresie¹⁴. W oczywisty sposób rozważania te wiążą się z zasadami procesowymi prawdy materialnej i formalnej, które nie mają charakteru absolutnego i w toku danego postępowania – na różnych jego etapach – są realizowane w różnym stopniu.

W odniesieniu do instytucji domniemań prawnych, pierwsze rozumienie pojęcia fikcji wiąże się z wpływem stosowania domniemania prawnego w toku procesu na realizację w tym postępowaniu zasady prawdy materialnej. Jeśli bowiem domniemania prawne tworzyłyby fikcję rozumianą jako przyjęcie za prawdziwe twierdzenia fałszywego, to w oczywisty sposób stanowiłoby to naruszenie zasady prawdy obiektywnej. Odnosząc się jednak do postępowania dowodowego, w którego toku zastosowanie znajdują domniemania prawne, wiązanie instytucji domniemania prawnego z tak rozumianą fikcją jest nieuzasadnione – czasami bowiem przyjęcie domniemania będzie wiązało się z uznaniem za prawdziwą okoliczności fałszywej, w większości jednak przypadków (jak się wydaje) ustalenia te będą się pokrywały z prawdą. Jeśli bowiem dane domniemanie nie zostało obalone w toku postępowania dowodowego z uwagi na niepowołanie przeciwdowodu, to oznacza to, że wniosek domniemania był kwestią bezsporną między stronami, co w większości przypadków oznacza, że fakt odpowiadający temu wnioskowi był prawdziwy. Z kolei w przypadku nieskutecznego przeprowadzenia przeciwdowodu, niewykazanie okoliczności przeciwnej pociąga za sobą uprawdopodobnienie (graniczące z pewnością) okoliczności stanowiącej wniosek domniemania.

W przypadku drugiego rozumienia fikcji, wypukła ona związek domniemań prawnych z zasadą prawdy formalnej. Domniemania prawne jako tzw. substytut dowodzenia, są jednym ze sposobów ustalania faktów (okoliczności faktycznych) w postępowaniu. Skoro zaś ustalanie to odbywa się niejako poza postępowaniem dowodowym,

¹¹ J. Wróblewski, *Domniemania...*, s. 20.

¹² J. Dąbrowa, *Znaczenie...*, s. 19.

¹³ J. Nowacki, *Domniemania...*, s. 26.

¹⁴ J. Wróblewski, *Znaczenie...*, s. 29.

to towarzyszy mu brak badania prawdziwości tych twierdzeń, z uwagi na uznanie ich za wiarygodne w świetle zgodnych oświadczeń stron lub zasad logicznego myślenia. Fikcja więc oznacza tu tak naprawdę swoistą niepewność, ale nie tyle co do rzeczywistego przebiegu rekonstruowanych zdarzeń, a co do źródła, które pozwoliło na poczynienie tego ustalenia, gdyż źródło to (czyli pewien sposób rozumowania) – ze swej natury – nie jest idealnym środkiem badania stanu faktycznego i obarczone jest (choćby wyłącznie hipotetyczną) możliwością błędu.

Wykorzystując te rozważania do analizy prawniczych domniemań interpretacyjnych i określania zakresu potencjalnej możliwości tworzenia przez nie fikcji prawnej, należy zanegować możliwość istnienia korelacji między prawniczymi domniemaniami interpretacyjnymi a fikcją rozumianą jako przyjęciem za prawdziwe twierdzeń fałszywych. Przywoływanie i stosowanie prawniczych domniemań interpretacyjnych, nie obejmuje stwierdzania prawdy lub fałszu. Prawnice domniemania interpretacyjne wskazują na pewną idealną konstrukcję, która stanowi podstawę rekonstrukcji norm prawnych, poprzez odwołanie się do tego wzorca (definiującego odpowiednio intencje prawodawcy lub okoliczności uchwalenia tekstu prawnego). Ustalenie znaczenia tekstu prawnego w procesie wykładni, w tym sensie różni się od ustalenia stanu faktycznego sprawy, że wynik wykładni może być jedynie oceniany pod względem prawidłowości ustalenia jego treści, a nie jego prawdziwości.

W pewnym sensie, powoływanie się w procesie wykładni na prawnicze domniemania interpretacyjne, będzie więc ustanawiało fikcję w drugim z zaprezentowanych powyżej znaczeń. Będziemy się bowiem powoływać na okoliczność, która nie tyle nie została w żaden sposób „udowodniona” (wykazana), co po prostu wykazana być nie może ze swej natury. Najbardziej widoczne jest to w przypadku domniemania racjonalności prawodawcy – założenie racjonalności prawodawcy jest – jako idealne – kontrfaktyczne, jeśli przystawić ten model do rzeczywistego ciała ustawodawczego. Nawet jednak, gdyby posiadało ono taki zbiór cech, jaki zakłada domniemanie racjonalności prawodawcy, to w żaden sposób nie można by było tego wykazać, jak również możliwe byłoby stwierdzenie zachowania w toku procesu legislacyjnego wszystkich wymogów i standardów, które wykazywałyby racjonalność czynności podejmowanych przez ustawodawcę.

7. Podsumowanie

Prawnice domniemania interpretacyjne jako specyficzna forma rozumowania prawniczego, na podstawie której budowane są argumenty wzmacniające rezultat przeprowadzanej wykładni, wykazują podobieństwa z takimi instytucjami prawa, jak domniemania prawne i fikcje prawne. W szczególności porównanie z tymi pierwszymi czyni koniecznym analizę pojęcia domniemania oraz każe zastanowić się nad znaczeniem „domniemywania” w rozumowaniach prawniczych, w szczególności w odniesieniu do postępowania dowodowego i interpretacyjnego.

Przeprowadzona analiza funkcjonowania prawniczych domniemań interpretacyjnych w literaturze i orzecznictwie oraz rekonstrukcja cech tej formy rozumowania prawniczego i ustalenie sposobu działania wybranych przypadków prawniczych domniemań interpretacyjnych prowadzi do istotnych wniosków poczynionych na następujących płaszczyznach: 1) na jakim etapie stosowania prawa prawnice domniemania interpretacyjne odgrywają najistotniejszą rolę; 2) jaki jest ich status metodologiczny,

uwzględniający dostępne klasyfikacje i podziały rozumowań prawniczych, właściwych dla polskiego systemu prawa i kultury prawnej; 3) jak zmieniłby się sposób funkcjonowania systemu prawa, gdyby nie posiadał on tych narzędzi; 4) w jaki sposób są one wykorzystywane w procesie interpretacji prawa.

Prezentowane w pracy stanowisko sprowadza się do twierdzenia, że do prawniczych domniemań interpretacyjnych organy stosujące prawo odwołują się wprost przede wszystkim w przypadkach trudnych, w których nie da się zakończyć procesu interpretacji bez uwzględnienia podstawowych wartości systemu prawnego, niewyrażonych wprost w tym systemie lub jedynie naszkicowanych na poziomie norm rangi konstytucyjnej. W szczególności za takim twierdzeniem zdaje się przemawiać fakt, że domniemania prawnicze są pewną wskazówką interpretacyjną dla interpretatora, który – w przypadku wystąpienia luk czy niejasności co do znaczenia tekstu prawnego – może rozwiązać te problemy, powołując się na adekwatne domniemanie i nie używając innych środków interpretacyjnych. Potwierdzenie tej tezy jest ważnym głosem w dyskusji na temat granic interpretacji prawniczej i prawotwórczej mocy decyzji organów stosujących prawo.

Reconstruction of the Concept of Interpretative Juristic Presumption

Abstract: Juridical presumptions, including interpretative juridical presumptions, have not been elaborated on in detail in theoretical and legal terms, although they are an interpretative tool often used in jurisdiction and literature. Recently there has been a revival of the discussion on the presumption of constitutionality (conformity with the constitution) of laws (statutes). Another example of an interpretative juridical presumption is the presumption of rationality of the legislator, based on the assumption of rationality of the legislator elaborated in the 1970s by Leszek Nowak and Jerzy Wróblewski. A comparative analysis of interpretative juridical presumptions with institutions such as legal presumptions and legal fictions allows to reconstruct the most important features of the former in terms of their structure and functions, and this in turn will allow to claim that interpretative juridical presumptions are directly referred to by the authorities applying the law in difficult cases in which it is impossible to complete the interpretation process without taking into account the basic values of the legal system, not directly expressed in this system or only sketched at the level of constitutional standards. Due to the special role that interpretative juridical presumptions play in the process of interpretation, their law-making function may be also discussed.

Keywords: legal presumption, juristic presumption, interpretative juristic presumption, legal interpretation

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Dąbrowa J. (1962). *Znaczenie domniemań prawnych w polskim procesie cywilnym*, Warszawa-Wrocław.
- Dąbrowski M. (2017). *Domniemanie zgodności ustaw z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*. Olsztyn.
- Dębowska A., A. Grabowski (2021). *Domniemanie konstytucyjności ustawy*. In: M. Florczak-Wątor, A. Grabowski (eds.), *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Dębowska A., M. Florczak-Wątor (2017). Domniemanie konstytucyjności ustawy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Przegląd Konstytucyjny* 2, 5–37.
- Florczak-Wątor M., A. Grabowski, M. Latacz, O. Pogorzelski (2021). *Założenie racjonalnego prawodawcy*. In: M. Florczak-Wątor, A. Grabowski (eds.), *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Gizbert-Studnicki T. (1974). Znaczenie terminu „domniemanie prawne” w języku prawnym i prawniczym. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1, 101–114.
- Grabowski A. (2016). *Siła argumentu interpretacyjnego z prawniczego domniemania języka (znaczenia) potocznego*. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 3, 357–370.
- Gutowski M., P. Kardas (2016). Domniemanie konstytucyjności a kompetencje sądów. *Palestra* 5, 44–62.
- Kustra E. (1980). *Racjonalny ustawodawca. Analiza teoretycznoprawna*, Toruń.
- Lang W. (2002). *Racjonalność prawa*. In: J. Brzeziński (ed.), *Odwaga filozofowania. Leszkowi Nowakowi w darze*. Poznań.
- Nowacki J. (1976). *Domniemania prawne*, Katowice: Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.
- Wronkowska S. (1989). *Prawodawca racjonalny jako wzór dla prawodawcy faktycznego*. In: S. Wronkowska, M. Zieliński (eds.), *Szkice z teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych*. Poznań.
- Wróblewski J. (1973). Domniemania w prawie – problematyka teoretyczna. *Studia Prawno – Ekonomiczne* 10, 7-36.
- Wróblewski J. (1973). Model racjonalnego tworzenia prawa. *Państwo i Prawo* 11.
- Wróblewski J. (1985). Model racjonalnego tworzenia prawa – problemy sporne. *Nowe Prawo* 2.
- Wróblewski J. (1985). *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*. Wrocław.